

prof. UKSW, dr hab. Elżbieta Trzęsowska-Greszta
Grażyna Domanowska, Paulina Trębicka i Anna Dylewska
*Instytut Psychologii WFCH,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*

Filozofia życia, hierarchia wartości i postawy wartościujące u abstynentów i osób nadużywających alkoholu

Wprowadzenie

Celem pracy jest zbadanie, czy istnieje związek między sferą wartości człowieka, a sięganiem po środki psychoaktywne, jakim jest alkohol. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy i jaką rolę w utrzymaniu abstynencji lub nadmiernym spożywaniu alkoholu odgrywają preferowane przez jednostkę wartości. Psychologia operuje różnymi pojęciami, określającymi kierunkowość zachowania, takimi jak potrzeby, postawy i motyw. Obszar wartości człowieka należy do tej samej klasy pojęć. Wartość jest terminem bardziej ogólnym w stosunku do postawy i motywu. Jednak wartości różnią się od postaw cechą centralności, są one bardziej powiązane z „Ja” człowieka. Wyznawane przez jednostkę wartości, określanej jako filozofia życia, postawy wartościujące lub system wartości są czynnikiem decydującym o postępowaniu, determinują ustalanie celów życiowych, stanowią podstawowe kryterium dokonywania wyborów. Jest więc uzasadnione badanie systemu wartości w kontekście używania alkoholu.

1.1. Sfera wartości i jej wpływ na zachowanie człowieka

Koncepcje wartości reprezentowane są przez różne orientacje, interpretowane z różnych perspektyw, m.in. z perspektywy emocji, racjonalizmu, naturalizmu i humanizmu kulturowo-społecznego. Naturalistyczno-humanistyczne ujęcie wartości charakteryzuje się tym, że uwzględnia całokształt doświadczenia ludzkiego, wewnętrznego i zewnętrznego, opierającego się nie tylko na doznaniach zmysłowych, ale także na refleksji, przewidywaniu następstw i akceptowaniu

wartości. Pogląd tego typu reprezentują: E. Fromm, G. Allport, A. Maslow, E. Goldstein i inni. Badacze tej orientacji zmierzali do całościowego ujęcia jednostki ludzkiej, przez to – dążyli do zrozumienia celów dążeń człowieka (za: Matuszewicz, 1975).

Schwartz i Bilsky (1987), w swoim przeglądzie literatury, dotyczącej wartości ludzkich, odnotowali znaczną ich liczbę. Większość z nich zdefiniowała wartości przy użyciu pięciu atrybutów. Wartości zostały zdefiniowane jako pojęcia lub wierzenia, b) o pożądanym stanie końcowym lub zachowaniach, c) które wykraczają poza szczególne sytuacje, d) prowadzą do wyboru lub oceny zachowań i zdarzeń, e) są uporządkowane według względnego znaczenia. W tym samym artykule Schwartz i Bilsky postulowali, że wartości to poznawcze przedstawienie następujących trzech uniwersalnych potrzeb ludzkich: (1) potrzeby biologiczne organizmu; (2) społeczne wymagania interakcyjne dla koordynacji interpersonalnej oraz (3) społeczne wymagania instytucjonalne dotyczące dobrobytu i przetrwania grupy. Autorzy twierdzą, że jednostki – aby poradzić sobie z rzeczywistością, muszą rozpoznać, przemyśleć i planować reakcje na wszystkie trzy wymagania.

Ciekawą koncepcję wartości zaproponował Milton Rokeach (1973). Jego teoria wartości jest częścią ogólniejszej teorii dotyczącej systemu przekonań (*belief system*), w którym można wyodrębnić dziesięć głównych części (podsystemów), od najbardziej centralnych do najbardziej peryferycznych, gdzie wartości zajmują jedno z najbardziej centralnych miejsc, co świadczy o ich wadze i doniosłości funkcji regulacyjnych osobowości. Według Rokeacha (1973) wartości są przekonaniem, że określone postępowanie lub ostateczny cel życia jest indywidualnie i społecznie bardziej atrakcyjny, niż inne cele życiowe. Rokeach umiejscawiał wartości w centralnym miejscu struktury osobowości. Według niego komponenty poznawcze, emocjonalne i behawioralne wartości warunkują postawy i zachowania oraz pełnią wobec postaw rolę nadrzędną. Rokeach traktuje wartości jako standardy rządzące zachowaniami jednostek, wyuczona organizacja zasad kierujących decyzjami i rozwiązywaniem konfliktów. Według Rokeacha, system wartości indywidualnych umożliwia osobie wybór pomiędzy pożądanymi alternatywnymi zachowaniami i stanami końcowymi. Wartości są stosunkowo stabilne, ale czynniki, takie jak doświadczenia życiowe, nowe role i zakres odpowiedzialności mogą zmienić znaczenie poszczególnych wartości.

Według Rokeacha (1973) koncepcja wartości bez hierarchii jest niewystarczająca, ponieważ wartość może być pożądana, ale inne wartości mogą być

bardziej pożądane. Konieczne staje się organizowanie wartości w ogólnym systemie hierarchicznym w celu wspierania funkcjonowania w sytuacji sprzecznych lub zagrożonych (niełatwo osiągalnych) wartości. Rokeach (1973) przyjmuje, że ogólna liczba wartości cenionych przez ludzi nie jest zbyt duża i wynosi kilkadziesiąt. Różny natomiast może być stopień ich ważności dla poszczególnych jednostek. Rokeach sprowadza system wartości, do dwóch równolicznych głównych grup, złożonych 36 wartości, wyodrębnionych z ogólnego systemu przekonań człowieka, do których należą: system wartości ostatecznych oraz system wartości instrumentalnych. Wartości ostateczne, to najważniejsze, ponadsytuacyjne cele ludzkiego życia, odnoszące się do najważniejszych celów w życiu, a wartości instrumentalne - to ogólne sposoby postępowania przydatne do realizacji wartości ostatecznych, dotyczące najogólniejszych sposobów postępowania. Pierwsza grupa wskazuje na cele, które ludzie czynią przedmiotem swych dążeń, druga natomiast odnosi się zarówno do sposobów postępowania, jak i cech osobowości, dzięki którym cele te dają się zrealizować (Johnston, 1995). Niektórzy autorzy traktują odróżnienie wartości instrumentalnych i ostatecznych, które zastosował Rokeach, jako nieuzasadnione konceptualistycznie i niepotwierdzone poprzez pomiar respondentów, którzy nie odróżniali spontanicznie wartości instrumentalnych od ostatecznych (np.: Feather, 1986; Schwartz i Bilsky, 1987). Rozróżnienie wartości na instrumentalne i ostateczne zostało jednak utrzymane we współczesnych badaniach (Musil, Rus i Musek, 2009).

W systemie wartości ostatecznych, dotyczących najważniejszych celów w życiu człowieka Rokeach (1973) wyróżnia: (1) wartości indywidualne (osobiste), oraz (2) wartości społeczne. Wartości społeczne to np. Bezpieczeństwo narodowe, Pokój na świecie i Równość. Natomiast do wartości osobistych należą m.in.: Trwałość życia rodzinnego, Mądrość, Dojrzała miłość, Wygoda życia. System wartości instrumentalnych odnosi się do najogólniejszych sposobów postępowania, sposobów osiągania celów. Również w tej grupie autor dokonał podziału na dwie podgrupy: (1) wartości moralne oraz (2) wartości kompetencyjne. W skład wartości moralnych wchodzi takie wartości jak: umiejętność kochania, umiejętność przebaczenia, uczciwość, odpowiedzialność. Do podgrupy wartości kompetencyjnych zaliczamy wartości typu: ambicja, intelektualizm, szerokie horyzonty, wyobraźnia. Hierarchia wartości, opracowana przez Milтона Rokeacha jest użyteczna w diagnozowaniu preferowanych wartości przez ludzi. Skonstruowana na bazie wartości skala RVS, pozwala ocenić strukturę deklarowanych wartości (Brzozowski, 1996).

Psychologiem, który zbudował koncepcję wartości i zdefiniował je w kategoriach przekonań, umieszczając tym samym w poznawczej tradycji M. Rokeacha, jest S.H. Schwartz (Schwartz i in., 2001). Według niego wartości-przekonania dotyczą celów, jakie sobie ludzie stawiają, celów motywacyjnych, godnych pożądaniami i ponadsytuacyjnymi. W koncepcji Schwartza odmienna jest natomiast struktura wartości i ich katalog (Cieciuch, 2013).

W problematyce wartości operuje się także pojęciem: „orientacja wartościująca”. Orientacja wartościująca jest ogólna, uporządkowana i zawiera sądy egzystencjalne. Łączy ze sobą elementy afektywno-poznawcze (wartości) oraz poznawcze (orientacja). Ma hierarchiczną strukturę, odnosi się do wartości estetycznych, moralnych i poznawczych. Orientacja wartościująca oddaje bardziej wszechstronnie stosunek człowieka do otoczenia niż wartość. Pojęciem „orientacja wartościująca” posługuje się Charles Morris (1956; za: Siek 1983). W jego ujęciu, orientacja wartościująca jest różna dla różnych osób i zależy od tego jaki system etyczny, etyczno-religijny czy filozoficzny, one preferują. Badając wartościowanie, jakie jest preferowane w różnych kulturach, Morris doszedł do wniosku, że we wszystkich kulturach występują trzy podstawowe elementy osobowościowo-wartościujące, ale w różnym stopniu intensywności. W orientacji pierwszej, nazwanej przez Morrisa dionizyjską, podstawowym kryterium wartościowania jest ekspresja siebie, swych życzeń, bez troski, radość, zmysłowość. Orientacja druga – prometejska, polega na wartościowaniu czynów ludzkich z punktu widzenia aktywności, tendencji operowania elementami świata zewnętrznego, przekształceniem jego właściwości, dążenia do podporządkowania go ludzkim celom. Element buddyjski podkreśla wartości związane z opanowaniem siebie, własnych życzeń, uniezależnieniem się od warunków zewnętrznych, zamknięciem się w świecie własnego „ja”. Z badań przeprowadzonych przez Morrisa wynika, że we wszystkich kulturach występują wszystkie trzy wymienione wyżej elementy, Kultury te różnią się między sobą tym, że jeden ze składników osobowości wyraźnie dominuje. Np. element buddyjski przeważa w kręgu kultury chińskiej i hinduskiej, prometejski – w kulturze amerykańskiej. Morris wyróżnia również trzy orientacje komplementarne: (1) wartościowanie z punktu widzenia zależności (charakteryzuje ludzi uległych, ustępliwych, zależnych od świata, receptywnych, trzymających się określonego układu sytuacyjnego). (2) orientacja dominowania (dotyczy ludzi pragnących kontroli świata, poznania jego tajników, zmieniania istniejącej sytuacji, dokonań. (3) orientacja preferująca samowiedzę i samoświadomość – unikanie

sytuacji pobudzających, zachowanie znacznego dystansu wobec świata, dbanie o wewnętrzną niezależność, a nie o komfort i znaczenie. Wymienione wyżej trzy tendencje wartościowania zostały wyodrębnione przez Morrisa na podstawie szerokich badań empirycznych dotyczących wartościowania prezentowanego przez młodzież Stanów Zjednoczonych, Chin, Japonii, Indii, Norwegii i Kanady. Okazało się, że te trzy orientacje komplementarne występują wśród młodzieży niezależnie od kręgów kulturowych (Morris, 1956; za Siek, 1983).

Najstarszy i najbardziej znany podział wartości uwzględnia różnice treściowe. Klasyfikację tę zaproponował Eduard Spranger (1928; za: Siek, 1983), wyróżniając sześć odmiennych klas wartości: (1) wartości teoretyczne; (2) ekonomiczne; (3) społeczne; (4) artystyczne (estetyczne); (5) polityczne i (6) religijne. Zależnie od dominującej wartości u danej jednostki, Spranger wyróżnia 6 typów osobowości: (1) typ teoretyczny, dla którego wartością jest prawda, krytycyzm, indywidualizm i intelektualizm; (2) typ ekonomiczny (użytkarny), ceniący wartości użytkowe, użyteczność, praktyczność, oszczędność; (3) typ społeczny, którego najwyższą wartością jest pomoc drugiemu człowiekowi, okazywanie szacunku i miłości (pasja do inwestowania, mojego czasu i moich zasobów w pomaganie innym w osiągnięciu ich potencjału); (4) typ artystyczny, którego preferowaną wartością jest forma i harmonia, nadanie zachowaniom piękna; (5) typ polityczny (indywidualistyczny), dla którego dominującą wartością jest władza, wywieranie wpływu na innych; (6) typ religijny, którego najwyższą wartością jest duchowy rozwój umożliwiający poczucie jedności z całą rzeczywistością (Spranger, 1928; za: Siek, 1983). Koncepcja ta umożliwia integralny opis osobowości, przez ukazanie człowieka, jako jednostki składającej się z różnych typów osobowości podległych jednemu dominującemu typowi. Taki opis osobowości pozwala na lepsze rozumienie zachowania człowieka (Cieciuch, 2013).

Allport i Vernon (1931, za: Cieciuch, 2013) wykorzystali typologię osobowości Sprangera do stworzenia katalogu wartości. Wskazywali, że wartości są istotne w badaniu osobowości. Zwracali uwagę, że fakt wyjątkowości i indywidualności każdego człowieka, utrudnia możliwość porównywania i badań. Analiza osobowości potrzebuje odpowiedniej płaszczyzny, umożliwiającej opis i porównywanie. Z jednej strony powinna to być płaszczyzna umożliwiająca opis wszystkich osobowości. Z drugiej zaś przedstawiająca osobowość jako indywidualny system, a nie tylko sumę pewnych części. Według Allporta i Vernona wartości są właśnie taką płaszczyzną. Typologia Sprangera stała się podstawą do skonstruowania narzędzia do pomiaru

postaw wartościujących – *Studium wartości* (SoV, Study of Values). Narzędzie to mierzy sześć typów osobowości wyróżnionych w koncepcji Sprangera.

Problematyka wartości jest niejednorodna, wiąże się z pewnymi aspektami afektywno-poznawczymi funkcjonowania człowieka oraz jego aktywnością celową wyrażającą motywy działania. Psychologicznie można traktować wartości jako indywidualne, zinternalizowane doświadczenia o charakterze poznawczym. Hierarchia wartości stanowi konsekwentny układ, pod względem ich ważności dla osoby wartościującej. Psychologiczne ujęcie wartości skupione jest więc na znaczeniu ich w życiu psychicznym człowieka, a zarazem w rozwoju osobowości. Wyznawane przez jednostkę wartości są czynnikiem decydującym o jego zachowaniu, postępowaniu oraz determinują ustalanie celów życiowych, stanowią podstawowe kryterium dokonywania wyborów, i wreszcie – pozwalają określić sens życia człowieka. Pojęcie wartości jest różnie ujmowane, jednak jak zauważa Dyczewski (2001) wartości odgrywają kluczową rolę w życiu człowieka, definiując jego samego.

1.2. Problematyka nadużywania alkoholu

„Nadużywanie alkoholu” i „uzależnienie od alkoholu” do niedawna było klasyfikowane jako dwie odrębne jednostki diagnostyczne w obrębie kategorii: „zaburzenia spowodowane używaniem alkoholu” (DSM-IV-TR, Wciórka, 2008). Obecnie operuje się jedną kategorią zaburzeń spowodowanych używaniem alkoholu, tj. uzależnieniem (DSM-5, APA, 2013). Uzależnienie od alkoholu jest tutaj definiowane jako zespół somatycznych i behawioralnych objawów, które występują u osób nadużywających alkoholu, w tym: głód alkoholowy, zmianę tolerancji organizmu na alkohol i zespół abstynencyjny przy odstawieniu alkoholu. W DSM-5 (APA, 2013) wyróżniono 11 kryteriów diagnostycznych, min. utrata kontroli, silna potrzeba spożycia alkoholu, problemy w pracy, szkole lub w domu, wynikające z picia alkoholu, znaczne zredukowanie lub zaniechanie aktywności społecznej, zawodowej i rekreacyjnej z powodu picia alkoholu, picie alkoholu mimo problemów zdrowotnych lub psychicznych, zespół abstynencyjny i inne. Do zdiagnozowania problemowego zażywania alkoholu wystarczy zidentyfikowanie dwóch z pośród 11 wyróżnionych symptomów, utrzymujących się w ciągu ostatniego roku.

Wieloletnie badania pokazały, że alkoholizm jest problemem wieloaspektowym, odnoszącym się do wszystkich obszarów życia człowieka (Frąckowiak i in., 2015). Stąd mnogość teorii wyjaśniających powstawanie

uzależnienia od alkoholu. Wśród nich możemy wymienić uwarunkowania biologiczne, genetyczno-behawioralne, psychologiczne, w tym poznawcze, behawioralne, psychoanalityczne i osobowościowe, społeczne, tu środowiskowe, akcentujące znaczenie rodziny, socjologiczne, duchowe, filozoficzne. Poniżej zostaną omówione wybrane.

1.2.1. Biologiczne mechanizmy uzależnienia

Mówiąc o biologicznych uwarunkowaniach uzależnienia odwołujemy się do czynników genetycznych, neurologicznych, fizjologicznych (Jędrzejko i in., 2009). Sprawiają one, że człowiek ma tendencje, podatność do szybkiego uzależniania się od alkoholu. Przykładem mogą być genetycznie dziedziczone właściwości metaboliczne, mające związek głównie z utlenianiem się alkoholu w wątrobie, za pomocą enzymów, które to ,w zależności od organizmu, różnią się działaniem i odmianą (Kościan, 2011).

Inna hipoteza wskazuje na zaburzenia w przemianie węglowodanów i tłuszczów. Alkohol ułatwia procesy metaboliczne, co wywołuje głód alkoholowy (Pospiszyl, 2008). Podatności na uzależnienia i jego utrzymywaniu się sprzyjają również niedobory endorfin oraz nieodwracalne zmiany w mózgu zachodzące w trakcie spożywania alkoholu (Majkowski, 1998).

Inne badania wskazują na związek uzależnienia z tzw. ścieżką mózgową, związaną ze ścieżką dopaminową i serotoninową (Jędrzejko i in., 2009).

1.2.2. Społeczne mechanizmy uzależnienia

Społeczne teorie skupiają się na wpływie środowiska na rozwój uzależnienia. Badania wskazują, że istotnym elementem jest środowisko rodzinne, którego długotrwałe, silne, negatywne działania sprzyjają ukształtowaniu się tzw. osobowości przednałogowej (Karpowicz, 2003).

Takie oddziaływania będą typowe dla rodzin dysfunkcyjnych charakteryzujących się konsumpcyjnym stylem życia, brakiem prawidłowej, dojrzałej hierarchii wartości, wyższością pracy nad kontaktami rodzinnymi, brakiem zaspokajania potrzeb członków rodziny, w innych przypadkach nadopiekuńczością, brakiem równowagi i dużymi problemami z regulacją emocji (Dziewiecki, 1998).

1.2.3. Psychologiczne mechanizmy uzależnienia

Teorie behawiorystyczne wyjaśniające mechanizmy uzależnienia akcentują znaczenie działania wzmocnień pozytywnych (osoba pije, aby zredukować napięcie emocjonalne i uczy się, że może to uzyskać dzięki alkoholowi), uczenia się przez warunkowanie (zmiany są wywoływane działaniem alkoholu, co sprzyja w osiąganiu wybranych celów), modelowanie (obserwowanie i modelowanie destrukcyjnych wzorców spożywania alkoholu) (Ryś, 2008). Wśród teorii psychologicznych, znajdują się koncepcje psychoanalityczne. Według nich źródeł uzależnienia należy szukać w dzieciństwie osoby pijącej (Jędrzejko i in., 2009). Natomiast teorie osobowościowe skupiają się na cechach osobowości wyjaśniając mechanizm powstawania uzależnienia. Wśród tych cech wymienia się: słabe ego, w tym negatywny obraz siebie, niedojrzałość emocjonalną, brak kontroli, wrogie nastawienie, słabą identyfikację z płcią; neurotyczność, depresyjność, histeryczność; zwiększoną wrażliwość na bodźce, potrzebę stymulacji oraz zależność od otoczenia, zarówno interpersonalną, jak i emocjonalną (Mellibruda, 1999).

W nurcie humanistycznym mieści się koncepcja Dezintegracji Pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego. Akcentuje ona przebieg rozwoju osobowego w tworzeniu się uzależnienia. Dąbrowski (1975) rozumie rozwój osobowy jako przechodzenie od związków wartości do ich pełniejszych, coraz bardziej ludzkich form, w kierunku wyższych wartości uczuciowych, wyobraźni, intelektu, postaw społecznych i moralnych. Dąbrowski opisuje poziomy przejścia od integracji pierwotnej, poprzez poszczególne procesy dezintegracji, do stanu integracji wtórnej. Pierwszy poziom, integracja pierwotna charakteryzuje się tym, że jednostka jest podporządkowana swoim popędom, nie interesuje się sensem życia, wykazuje egoistyczną postawę i kieruje się zasadą przyjemności. Drugi poziom, dezintegracja jednopoziomowa, wiąże się ze sprzecznością poglądów i działań, zmiennością nastrojów, naprzemiennym odczuwaniem poczucia niższości i wyższości oraz kierowaniem się bardziej ideałami niż sobą. Na trzecim poziomie rozwoju, dezintegracji wielopoziomowej, spontanicznej impulsywnej i niedostatecznie zintegrowanej jednostka przeżywa okres niepokoju wewnętrznych, lęków, wzmożone poczucie winy, zmienność w dążeniach, nastrojach, sądach i ocenach, poczucie niższości i zaniepokojenie sobą. Jest to etap początkowego, świadomego kształtowania swojej osobowości. Czwarty poziom, dezintegracja wielopoziomowa,

zorganizowana i usystematyzowana, charakteryzuje się coraz wyraźniejszą hierarchią wartości i celów, utożsamianiem się ze sobą i z innymi, coraz mocniejszą samoświadomością, zdolnością do samowychowania i autopsychoterapii oraz prawie całkowitą eliminacją niższych poziomów popędowych. Ostatni, piąty poziom, integracja wtórna, złożona, zharmonizowana, jest etapem osiągnięcia autonomii, autentyzmu, odpowiedzialności. Charakteryzuje się najwyższym poziomem empatii, świadomości społecznej i samoświadomości oraz zdolnością tworzenia trwałych związków, miłości i przyjaźni. Zdaniem Dąbrowskiego (1975), osoby, które osiągnęły piąty poziom integracji są całkowicie wolne od uzależnień.

1.2.4. Psycho-Bio-Społeczny model uzależnienia

Jerzy Mellibruda (1997) wskazuje aktywizujące mechanizmy uzależnienia. Do wewnętrznych zalicza: uszkodzenia organizmu, choroby somatyczne i psychiczne, deficyty praktycznych umiejętności życiowych, destrukcyjną orientację życiową. Do sytuacyjnych czynników należą: sytuacje podwyższonego ryzyka, trwałe uszkodzenia ważnych relacji społecznych, negatywne konsekwencje społeczne szkodliwego picia. Czynniki te są odpowiedzialne za pogłębianie się obronnych mechanizmów nadużywania alkoholu. Mellibruda wymienia trzy mechanizmy, będące sztywnymi i utrwalonymi formacjami psychologicznymi. Funkcjonują one w głównych obszarach życia człowieka i działają wspólnie oraz wzmacniają wywołane przez siebie efekty. Pierwszy to mechanizm nałogowej regulacji emocji. Polega on na zmianie różnych stanów emocjonalnych (przyjemnych i nieprzyjemnych) w pragnienie picia alkoholu. Dążenie do szybkiego uśmierzenia nieprzyjemnego stanu, chęć zmniejszenia odczuwanego stresu, brak pracy nad zmianą sytuacji, niski poziom odporności na ból, obniżona tolerancja na nudę, stagnację, monotonię, zwiększona potrzeba stymulacji, pozytywne oczekiwania związane z działaniem alkoholu, zwężenie świadomości powodują skoncentrowanie się na alkoholu, odseparowanie od problemów. Alkohol ma stanowić główne źródło emocji. Drugi mechanizm został nazwany systemem iluzji i zaprzeczeń. Cechuje się on selektywną percepcją faktów związanych z negatywnymi elementami spożywania alkoholu, fałszywymi i irracjonalnymi przekonaniem, nałogowym sposobem rozumowania, złudnymi wyobrażeniami przeszłości, terażniejszości oraz przyszłości, tworzeniem przekonań na temat atrakcyjności i użyteczności alkoholu, konieczności picia i negowaniem uzależnienia. Następny mechanizm - rozpraszenia i rozdławiania Ja -

związany jest z tożsamością człowieka. Powoduje on uszkodzenie umiejętności kierowania swoim postępowaniem, podejmowania decyzji, sprawia problemy w utrzymaniu poczucia stałości Ja, tożsamości i indywidualności. Co więcej, podważa poczucie kompetencji, wpływa na poczucie własnej wartości oraz sensu życia. Opisane powyżej trzy mechanizmy tworzą całościowy system nałogowego funkcjonowania. Odpowiadają one za występowanie u osoby pijącej braku zdolności do autokontroli, występowania silnego wewnętrznego przymusu do używania alkoholu, autodestrukcji, silnego poczucia cierpienia i bezradności, koncentracji życia na sprawach związanych z uzależnieniem, stanów pogorszenia relacji społecznych oraz gotowości do naruszenia norm społecznych i utraty wartości w przypadkach konfliktu z subiektywnymi dążeniami do picia alkoholu (Frąckowiak i in., 2015).

1.2.5. Duchowe mechanizmy uzależnienia

Koncepcje duchowe skupiają się na egzystencjalnych potrzebach człowieka. Poczucie braku sensu życia, braku celu i spełnienia potrzeb duchowych sprzyja tworzeniu się uzależnienia. Alkohol ma dawać poczucie mocy, wyższości oraz zmniejszać tęsknotę za celami egzystencjalnymi (Kościan, 2011). Brak odpowiedzi na fundamentalne pytania, o to kim jesteśmy, dokąd zmierzamy, jakie są wyższe cele naszego istnienia, powoduje kryzys w życiu człowieka. Wiąże się on z kryzysem systemu wartości, brakiem dojrzałej postawy życiowej. Alkohol ma dać zapomnienie o bólu i braku celu (Pospiszyl, 2008).

Powyższy przegląd teorii mechanizmów uzależnienia nie wyczerpuje poruszanego zagadnienia. Istnieje wiele możliwości powstawania uzależnienia od alkoholu, dlatego warto zwrócić uwagę na wszystkie elementy, okoliczności sprzyjające picciu, w tym czynniki biologiczne, społeczne, psychologiczne i duchowe. U różnych osób wpływ i znaczenie tych czynników może być inne. Niektóre z omówionych powyżej teorii wskazują, że nieprawidłowości w hierarchii wartości oraz problemy związane z poczuciem sensu życia mogą być czynnikami pośrednio lub bezpośrednio sprzyjającymi nadużywaniu alkoholu.

1.3. Związek między systemem wartości i sięganiem po alkohol i inne środki psychoaktywne – przegląd badań

Od dawna psychologowie wyrażali pogląd, że nieprawidłowa hierarchia wartości może prowadzić do negatywnych zjawisk psychologicznych i społecznych, takich jak nadużywanie alkoholu czy narkotyków. R. May (2016) zwracał uwagę, że narastanie takich zjawisk, jak narkomania czy alkoholizm, mogą być związane z kryzysem wartości. M. Rokeach (1981) zaproponował zastosowanie konfrontowania się z systemem wartości w leczeniu uzależnień. Johnson (1980) określił rozwój uzależnienia jako wzrastające odczucie lęku, poczucia winy, wstydu, wyrzutów sumienia i nienawiści, ze względu na rosnącą niezgodność między wartościami jednostki, a jej zachowaniem.

Dawne i współczesne badania potwierdzają, że nadużywanie środków psychoaktywnych, w tym alkoholu, rzeczywiście jest związane z kryzysem lub nieprawidłową hierarchią wartości. C. Toler (1975) przeprowadził badania wartości osobistych mężczyzn, uzależnionych od narkotyków i osób uzależnionych od alkoholu, w porównaniu z grupą kontrolną. Grupa uzależnionych od alkoholu liczyła 42 osoby, uzależnionych od narkotyków 28, a grupa kontrolna 455 osób. Wartości były badane za pomocą Rokeach Value Survey. W wyniku porównania grup uzależnionych z próbą z populacji ogólnej uzyskano wiele różnic statystycznie istotnych dotyczących wartości ostatecznych i jedną - instrumentalnych. Z wartości instrumentalnych, grupy uzależnione mniej ceniły „Opiekuńczość” niż grupa kontrolna. Z wartości ostatecznych grupa uzależniona niżej niż grupa z populacji ceniła „Pokój na świecie”, „Równość”, „Trwałość życia rodzinnego”, „Wolność”, „Bezpieczeństwo narodowe” i „Zbawienie”. Wyżej niż grupa kontrolna cenili natomiast „Ekscytujące życie”, „Dokonania”, „Szczęście”, „Harmonię wewnętrzną”, „Dojrzałą miłość”, „Przyjemność”, „Szacunek do siebie” i „Mądrość”. Z kolei, w polskich badaniach Cekiery (1985), w grupie alkoholików najwyższymi pozycjonowanymi wartościami były: „rodzina”, „praca”, „przyjaźń” oraz „abstynencja”. Według autora tych badań wiąże się to z faktem, że alkoholicy mają poważne trudności w funkcjonowaniu rodziny oraz trudności w pracy zawodowej.

Howard i in. (1990) przeanalizowali badania dotyczące systemu wartości u alkoholików i wykazali zmianę wartości w procesie leczenia uzależnienia od alkoholu, dzięki uczestnictwu w grupie Anonimowych Alkoholików. Na podstawie

przeprowadzonych wywiadów i zastosowaniu Skali Wartości Rokeacha z 102 członkami AA w celu ustalenia, jakie zmiany behawioralne, poznawcze oraz postaw mogą wiązać się z leczeniem alkoholizmu ustalili wysoki odsetek zmian podstawowych wartości, która była postrzegana jako punkt zwrotny w ich radzeniu sobie z uzależnieniem od alkoholu. Eckhardt (1967) w swoich badaniach zauważył u członków wspólnoty Anonimowych Alkoholików zmianę z wartości egocentrycznych na wartości etyczne. Maxwell (1984) zaobserwował, że zdrowienie u AA wiązało się z podstawowymi zmianami idei, postaw i wartości.

W nowszych doniesieniach również badano związki między wartościami osobistymi a spożyciem alkoholu (Schwartz i in., 2001), oraz zależności między wartościami osobistymi, postawami wobec alkoholu, związanymi z normami odnośnie spożywania alkoholu (Chawla, i in. 2009). Według Schwartza (Schwartz i in., 2001), wartości i postawy są odrębnymi pojęciami. Wartości są zasadniczo celami, które w różnych sytuacjach stają się dla jednostki nadrzędne, natomiast osobiste postawy jednostki są określane jako czynnik wpływający na spożywanie alkoholu (Martinez i in., 2009). W badaniach Shim i Maggs (2005), przeprowadzonych na studentach w Stanach Zjednoczonych, za pomocą wywiadów dotyczących m.in. wartości, wykazano, że wartości osobowe mogą służyć jako znaczące czynniki predykcyjne postaw studentów w kierunku spożywania alkoholu, co z kolei może umożliwić przewidywanie ich zamiaru picia. Wyniki wskazały również, że intencje spożycia napoju alkoholowego są silnie związane z rzeczywistym spożyciem alkoholu. W badaniach podkreślono rolę, jaką odgrywają wartości osobowe (wartości dotyczące samorealizacji vs wartości społeczno-hedonistyczne) oraz postawy wobec fizycznych i psychologicznych konsekwencji picia alkoholu.

McDiarmid, Taku i Phillips (2017) odnotowali wysoki poziom spożycia alkoholu wśród studentów w Stanach Zjednoczonych, związany z doświadczaniem bardzo stresujących wydarzeń życiowych, takich jak śmierć bliskiej osoby. W badaniu stwierdzili zależności pomiędzy wzrostem po traumie (*Post traumatic growth*, PTG) a obserwowanymi zmianami wartości zdrowotnych i spożyciem alkoholu wśród studentów, którzy stracili kogoś bliskiego, w porównaniu ze studentami, którzy doświadczyli innych typów stresujących wydarzeń. Wyniki wskazują, że wzrost pourazowy (PTG) był związany ze wzrostem preferencji pozytywnych, dojrzałych wartości, wpływającymi na ograniczenie spożycia alkoholu przez studentów. Wśród studentów stopień, w jakim dążą oni do ważnych osobistych wartości i celów, jest również związany ze spożywaniem alkoholu.

Frustracja, która rodzi się w poszukiwaniu cenionych wartości, jak np. osobiste znaczenie, może być związana z nieadekwatnymi sposobami radzenia sobie z napięciem emocjonalnym poprzez spożywanie alkoholu (Frankl, 1998). Podobnie studenci, którzy zgłaszają niższe poczucie wartości i znaczenia, pochodzące z cenionych wartości życiowych, częściej pili na poziomie ciężkim i ponosili większe konsekwencje związane ze spożywaniem alkoholu (Palfai i Weafer, 2006).

W świetle wielu badań, umiejętności samokontroli i samoregulacji, przyczyniają się do nienadużywania alkoholu. Badania Ryszarda Poprawy (2009) wskazują, że także zachowania proaktywne mogą być zasobem trzeźwego życia. Zachowania proaktywne, to zarówno kompetencje jak i działania, mające na celu mierzenie się ze stresem, przygotowanie się na niego, rozpoznawanie go w fazie wstępnej, zapobieganie pojawieniu się go oraz nabywaniu umiejętności i zasobów do radzenia sobie z nim (Aspinwall, Taylor, 1997, za: Poprawa, 2009). W szerokie rozumienie proaktywnego radzenia sobie zawiera wąskie rozumienie proaktywności – czyli zaplanowane dążenie do osiągnięcia celów – strategiczne planowanie, refleksyjność i prewencyjność. Proaktywność pomaga w skutecznym radzeniu sobie ze stresem. *„Jest bardzo silnie pozytywnie powiązane z poczuciem samoskuteczności i poczuciem kontroli, z pozytywną samooceną posiadanych cech, będących zasobami radzenia sobie oraz z dobrostanem psychicznym i subiektywnym poczuciem zdrowia”* (Poprawa, 2009, s. 50). Badacze zakładają, że deficyty w proaktywnym radzeniu sobie przyczyniają się do nadmiernego spożywania alkoholu. Badano natężenie motywacji do picia i nadużywanie alkoholu w zależności od stopnia proaktywnego radzenia sobie. Dodatkowo zbadano związek proaktywnego zachowania z zaangażowaniem w picie alkoholu przy mediującej roli satysfakcji z własnego życia oraz motywacji do picia. Okazało się, że osoby bezpiecznie pijące i zdrowe bardziej charakteryzują się umiejętnością proaktywnego radzenia sobie, niż alkoholicy oraz osoby pijące ryzykownie. Dodatkowo, zachowania refleksyjne i prewencyjne najbardziej przeciwdziałają ryzykownemu picciu oraz uzależnieniu. U osób z wysokim stopniem proaktywnego radzenia sobie, nie występuje ucieczkowo-unikowa motywacja picia, co chroni je przed uzależnieniem. Osoby z wysokim stopniem proaktywnego radzenia sobie używają alkoholu do świętowania, radości a nie do radzenia sobie z emocjami czy stresem.

W literaturze dotyczącej uzależnień wykazano również związek pomiędzy wartościami, takimi jak religia i emocjami. Badania pokazały, że religia, w systemie wartości i przekonań, determinuje doświadczanie emocjonalne w odniesieniu do

spożywania alkoholu powodując jego odrzucenie lub akceptację, zależnie od wiary (Patock-Peckham i in., 1998).

Przegląd dotychczasowych badań ukazuje, że osoby nadużywające alkoholu cenią wartości hedonistyczne i egocentryczne. Natomiast abstynenci i osoby nienadużywające alkoholu, cenią wartości etyczne, dojrzałe, dotyczące innych ludzi i społeczeństwa. Ponadto, abstynenci w przeciwieństwie do osób nadużywających alkoholu są osobami aktywnymi, radzącymi sobie z przeciwnościami i napięciami, działając. Alkoholicy natomiast są bierni a ich sposobem radzenia sobie jest picie alkoholu. Wyniki dotychczasowych badań są bardzo interesujące i obiecujące. Problemem jest to, że jest ich nadal niewiele, a te które są najczęściej dotyczą leczących się alkoholików. Brakuje także prac nad systemem wartości prezentowanym przez abstynentów. A zatem warto podjąć badania, dotyczące preferencji wartości u osób nadużywających alkoholu i u abstynentów.

1.4. Hipotezy

Analiza teorii dotyczących nadużywania alkoholu oraz wyników dotychczasowych badań uzasadnia postawienie następujących hipotez: (1) abstynenci preferują wartości etyczne, społeczne, świadczące o dojrzałości i ukierunkowane na dobro innych (takie jak, pokój na świecie, równość); (2) osoby nadużywające alkoholu cenią wartości egocentryczne oraz związane z przyjemnością i stymulacją (takie jak, życie ekscytujące, przyjemność, szczęście); (3) preferowanie wartości hedonistycznych i dionizyjskich, sprzyja zwiększonemu spożywaniu alkoholu; (4) preferowanie wartości buddyjskich i prometejskich, sprzyjają zachowaniu trzeźwości.

2. Badania własne

2.1. Osoby badane i procedura badań

Badania przeprowadzono wśród młodych dorosłych (mężczyzn), studentów IV i V roku studiów Politechniki Warszawskiej. Przy pomocy wywiadu środowiskowego, wywiadu bezpośredniego oraz autorskiego kwestionariusza (do badania stopnia używania alkoholu) wyodrębniono 2 równoliczne grupy (po 35 osób każda), które zakwalifikowano do (1) grupy osób nadużywających alkoholu w

wysokim stopniu (ALK); (2) abstynenci (ABS). Według kryterium DSM-5 (2013) studenci nadużywający alkoholu (grupa ALK) spełniają kryteria diagnostyczne dla osób uzależnionych.

Badania przeprowadzono z każdym studentem indywidualnie. W badaniu zastosowano następujące narzędzia testowe: (1) Drogi Życia Morrisa; (2) Skala Wartości Rokeacha oraz (3) Zeszyt Postaw Wartościujących Allporta, Vernona i Lindzey'a.

2.2. Narzędzia badawcze

Kwestionariusz Drogi Życia Charlesa Morrisa jest narzędziem do badania postaw wartościujących. Drogi życia, zawarte w kwestionariuszu, to trzynaście koncepcji filozoficznych lub etycznych (Siek, 1983). Test składa się z opisu 13 dróg życia, które osoba badana ma ocenić na siedmiostopniowej skali. Następnie badany ma za zadanie uszeregować drogę od tej, która najbardziej mu się podoba do tej najmniej dla niego atrakcyjnej. W badaniu rzetelności kwestionariusza (Morris, 1956, za: Siek, 1983) uzyskał współczynnik 0,78. Rzetelność polskiej wersji kwestionariusza waha się w zakresie od $r=0,47$ do $r=0,74$ (Trenkiewicz, 1973, za: Siek, 1983).

Skala Wartości Rokeacha RVS (Rokeach Value Survey) została opracowana przez Rokeacha (1973) w celu pomiaru względnego znaczenia wartości w obrębie dwóch systemów wartości: 18 wartości ostatecznych i 18 wartości instrumentalnych. Zadaniem osoby badanej jest ułożenie wartości na każdej liście, w kolejności ich ważności dla badanego, od najbardziej cenionej (pozycja 1), do najmniej ważnej (poz. 18). Musil, Rus i Musek (2009), w oparciu o najnowsze wyniki badań, doszli do wniosku, że skala RVS nadal wykazuje znaczenie dla badań wartości. W badaniu wykorzystano polską wersję RVS. Rzetelność dla grupy 18 wartości ostatecznych i 18 wartości instrumentalnych, wyniosła odpowiednio 0,66 i 0,57 (Brzozowski, 1996). Analiza czynnikowa RVS, przeprowadzona przez Rokeacha (1973, s. 47), ujawniła siedem czynników bipolarnych: (I) *Gratyfikacja natychmiastowa* (Wygoda życia, Przyjemność, Życie ekscytujące, Czystość) vs. *Gratyfikacja odroczone* (Logiczność, Mądrość, Harmonia wewnętrzna, Samokontrola); (II) *Kompetencja* (Logiczność, Wyobraźnia, Intelaktualizm, Niezależność) vs. *Moralność religijna* (Umiejętność przebaczenia, Zbawienie, Opiekuńczość, Czystość); (III) *Samoograniczenie* (Postulserństwo, Grzeczność, Samokontrola, Uczciwość) vs. *Samodoskonalenie* (Szerokość horyzontów intelektualnych, Zdolności); (IV) *Orientacja społeczna* (Pokój

na świecie, Równość, Bezpieczeństwo narodowe, Wolność) vs. *Orientacja osobista* (Przyjaźń, Szacunek do siebie); (V) *Bezpieczeństwo społeczne* (Piękno, Równość, Przyjaźń, Wyobraźnia) vs. *Bezpieczeństwo rodzinne* (Trwałość życia rodzinnego, Ambicja, Odpowiedzialność, Zdolności) (VI) *Poważanie* (Uznanie społeczne, Szacunek do siebie) vs. *Miłość* (Dojrzała miłość, Miłość); (VII) *Kierowanie wewnętrzne* (Uprzejmość) vs. *Kierowanie zewnętrzne* (Odwaga, Niezależność).

Zeszyt Postaw Wartościujących G.W. Allporta, Ph. E. Vernona i G. Lindzey'a składa się z dwóch części. Pierwsza część zawiera 30 pytań z dwiema odpowiedziami; druga część składa się z 15 pytań z czterema odpowiedziami (Siek, 1983). Rzetelność tego narzędzia jest wysoka (od 0,73 do 0,90, w zależności od skali); współczynnik stałości wynosi od 0,77 do 0,92 (Anastasi, 1959, za: Siek, 1983). W badaniach polskich uzyskano podobne wyniki (Siek, 1983).

3. Wyniki

3.1. Filozofia życia u abstynentów i u osób nadużywających alkoholu.

Do ustalenia filozofii życia abstynentów (ABS) i osób nadużywających alkoholu (ALK) wykorzystano analizę statystyczną danych, otrzymanych w wyniku badania kwestionariuszem Drogi Życia Morrisa. Podział dróg ze względu na trzy główne koncepcje filozoficzne jest następujący:

- filozofia buddyjska (B) – to drogi nr: I, II, III, VII, X, XI, XIII;
- prometejska (P) - drogi nr: V, VI, IX, XII;
- dionizyjska (D) - drogi nr: IV i VIII.

Wyniki w Skali Drogi Życia, otrzymane w grupach ALK i ABS, porównano przy pomocy testu U Manna-Whitneya. Test ten pozwala ocenić, przez porównanie rang w obu próbach, czy pochodzą one z różnych populacji. Miarą tendencji centralnej jest tu mediana (a nie średnia arytmetyczna jak np. w teście t-Studenta). Wyniki zaprezentowane są w tabeli 1.

Tabela 1. Wyniki testu U Manna-Whitneya dla Dróg życia

zmienna	ALK		ABS		Z	p
	R	U	R	U		
I (B)	1307,0	548,0	1178,0	677,0	-0,758	0,224
II (B)	1231,5	623,5	1253,5	601,5	-0,129	0,449
III (B)	1401,5	453,5	1083,5	771,5	-1,868	0,0309*
IV (D)	1035,5	819,5	1449,5	405,5	-2,431	0,00752**
V (P)	1172,0	683,0	1313,0	542,0	-0,828	0,204
VI (P)	1296,0	559,0	1189,0	666,0	-0,628	0,265
VII (B)	1194,0	661,0	1291,0	564,0	-0,570	0,284
VIII (D)	1045,5	809,5	1439,5	415,5	-2,314	0,0103*
IX (P)	1406,0	449,0	1079,0	776,0	-1,920	0,0274*
X (B)	1120,0	735,0	1365,0	490,0	-1,439	0,0751
XI (B)	1357,5	497,5	1127,5	727,5	-1,351	0,0884
XII (P)	1286,5	568,5	1198,5	656,5	-0,517	0,303
XIII (B)	1239,5	615,5	1245,5	609,5	-0,035	0,486

* p<0,05; ** p<0,01

Porównanie wyników grupy ABS z grupą ALK wykazało, że rozkłady cechy określonej przez drogi III, IV, VIII i IX nie są zgodne w populacjach generalnych na poziomie ufności 0,01 lub 0,05. Porównanie hierarchii dróg życia dla obu grup przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Drogi życia - porównanie hierarchii dróg życia

Grupa ALK, N=35					Grupa ABS, N=35				
zmienna	Me	Mo	m	s	zmienna	Me	Mo	m	s
VII (B)	2	1	3,57	3,35	VII (B)	3	1	4,03	3,29
XIII (B)	4	2	5,83	4,00	III (B)	4*	1	5,00	3,54
IV (D)	6**	2	6,03	3,36	XI (B)	5	2	5,60	3,20
III (B)	6*	6	6,63	3,39	VI (P)	5	9	5,80	3,35
X (B)	6	10	6,89	3,64	I (B)	5	4	5,97	3,04
VI (P)	7	8	6,29	3,25	XIII (B)	6	2	5,69	3,39
I (B)	7	5	6,66	3,65	IX (P)	7*	3	6,83	3,94
XI (B)	7	7	6,74	3,29	X (B)	8	6	8,03	3,40
VIII (D)	7*	4	7,17	3,93	IV (D)	9**	10	8,00	3,17
V (P)	9	12	8,46	3,71	XII (P)	9	13	8,83	3,47
IX (P)	9*	6	8,63	3,10	II (B)	10	11	8,69	3,64
II (B)	10	10	8,77	3,43	V (P)	10	13	9,20	3,41
XII (P)	10	13	9,34	3,11	VIII (D)	10*	11	9,34	3,00

Analiza wyników pokazuje, że studenci-abstynenci wyżej cenią drogę życia (sposoby życia) charakteryzujące się wartościami prometejskimi (droga IX) i buddyjskimi (droga III), natomiast studenci nadużywający alkoholu – wartościami dionizyjskimi (IV i VIII).

A zatem, studenci-abstynenci, wyżej niż nadużywający alkoholu, preferują sposób życia, w którym występuje:

- „Nastawienie na rozumienie ludzi i okazywanie im życzliwości” (droga III);
- „Nastawienie na doznawanie zewnętrznego świata” (droga IX).

Studenci nadużywający alkoholu, wyżej niż w grupie porównawczej, preferują sposób życia, w którym występuje:

- „Nastawienie na zmysłowe i epikurejskie używanie życia” (droga IV)
- „Nastawienie na beztroskie cieszenie się zdrowiem i przyjemnościami życia” (droga VIII) (p. opis dróg życia; Morris 1956, za: Siek, 1983, s. 424-425).

3.2. Hierarchia wartości u abstynentów i osób nadużywających alkoholu.

Do ustalenia hierarchii wartości u abstynentów i osób nadużywających alkoholu wykorzystano analizę statystyczną danych, otrzymanych w wyniku badania Skalą Wartości Rokeacha. Wyniki w Skali Wartości Ostatecznych grup ALK i ABS, porównano przy pomocy testu U Manna-Whitneya.

Stwierdzono, że w populacjach ALK i ABS następujące wartości mają różne rozkłady:

- Przyjemność ($p < 0,001$),
- Bezpieczeństwo narodowe ($p < 0,001$),
- Pokój na świecie ($p < 0,001$),
- Równość ($p < 0,01$),
- Wygoda życia $p < 0,01$,
- Życie ekscytujące ($p < 0,01$),
- Szczęście ($p < 0,05$),
- Trwałość życia rodzinnego ($p < 0,05$) (p. tabela 3).

**ALKOHOL - UŻYWANIE, NADUŻYWANIE, UZALEŻNIENIE.
KSZTAŁTOWANIE WŁAŚCIWYCH POSTAW**

Tabela 3. Wyniki testu U Manna-Whitneya dla wartości ostatecznych skali RVS Rokeacha

zmienna	ALK		ABS		Z	P
	R	U	R	U		
WYGO	994,5	860,5	1490,5	364,5	-2,913	0,00179**
ŻYCI	1012,5	842,5	1472,5	382,5	-2,702	0,00345**
DOKO	1211,0	644,0	1274,0	581,0	-0,370	0,356
POKÓ	1528,0	327,0	957,0	898,0	-3,354	0,000399***
PIĘK	1182,5	672,5	1302,5	552,5	-0,705	0,240
RÓWN	1501,0	354,0	984,0	871,0	-3,036	0,00120**
TRWA	1385,5	469,5	1099,5	755,5	-1,680	0,0465*
SZCZ	1088,0	767,0	1397,0	458,0	-1,815	0,0348*
WOLN	1221,0	634,0	1264,0	591,0	-0,253	0,400
HARM	1181,0	674,0	1304,0	551,0	-0,722	0,235
DOJR	1262,0	593,0	1223,0	632,0	-0,229	0,409
BEZP	1536,0	319,0	949,0	906,0	-3,447	0,000283***
PRZY	917,5	937,5	1567,5	287,5	-3,817	0,0000674***
ZBAW	1309,0	546,0	1176,0	679,0	-0,781	0,217
SZAC	1286,0	569,0	1199,0	656,0	-0,511	0,305
UZNA	1268,5	586,5	1216,5	638,5	-0,305	0,380
PRAW	1180,5	674,5	1304,5	550,5	-0,728	0,233
MĄDR	1210,0	645,0	1275,0	580,0	-0,382	0,351

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Porównanie hierarchii wartości ostatecznych dla grupy ALC i grupy ABS przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Wartości ostateczne - hierarchia wyników według median i średnich

Grupa ALK, N=35					Grupa ABS, N=35				
zmienna	Me	Mo	m	s	zmienna	Me	Mo	m	s
WOLN	4	2	5,83	4,99	WOLN	5	1	5,43	3,59
MĄDR	4	1	6,43	5,05	MĄDR	5	2	6,40	4,21
SZCZ	5*	1	5,69	4,61	DOJR	6	2	6,66	4,68
DOJR	6	6	6,66	4,10	SZAC	6	3	7,37	4,90
PRAW	7	3	7,14	4,22	PRAW	7	6	7,83	3,97
SZAC	7	3	7,80	4,46	POKÓ	8***	3	7,54	4,80
HARM	8	8	7,80	4,16	SZCZ	8*	1	7,74	4,82
PIĘK	8	11	8,51	4,40	TRWA	8*	6	8,17	4,16
ŻYCI	8**	7	8,91	4,96	BEZP	8***	6	9,29	5,11
TRWA	10*	9	10,00	4,35	HARM	9	3	8,34	4,24
PRZY	11***	14	10,20	4,60	PIĘK	9	13	9,23	3,85
POKÓ	11***	14	11,40	3,46	RÓWN	10**	11	9,49	4,10
DOKO	12	16	11,43	4,57	DOKO	12	15	12,03	3,84
WYGO	13**	17	12,11	4,70	UZNA	14	14	12,31	4,16
UZNA	13	16	12,23	5,01	ŻYCI	14**	17	12,51	4,77
RÓWN	13**	17	12,63	4,47	ZBAW	15	18	11,31	7,11
BEZP	14***	15	13,43	3,37	PRZY	16***	17	14,23	3,73
ZBAW	16	18	12,80	6,30	WYGO	16***	18	15,09	3,41

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Osoby nadużywające alkoholu cenią wyżej, niż osoby niepijące, następujące wartości: „Przyjemność” (miłe uczucie, brak nadmiernego pośpiechu), „Wygodę życia” (dostatnie życie, dobrobyt), „Życie ekscytujące” (pełne wrażeń, podniecające, emocjonujące) i „Szczęście” (zadowolenie). Natomiast abstynenci cenią wyżej, niż pijący nadmiernie, „Bezpieczeństwo narodowe” (zabezpieczenie przed zagrożeniem kraju), „Pokój na świecie” (świat wolny od wojny i konfliktu), „Równość” (braterstwo, równe szanse dla wszystkich) i „Trwałość życia rodzinnego” (uczestnictwo w miłości, troska o najbliższych).

Wyniki w Skali Wartości Instrumentalnych M. Rokeacha, otrzymane w grupach ALK i ABS, również porównano przy pomocy testu U Manna-Whitneya, którego wynik przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Wynik testu U Manna-Whitneya dla wartości instrumentalnych skali RVS Rokeacha

zmienna	ALK		ABS		Z	p
	R	U	R	U		
AMBI	1175,5	679,5	1309,5	545,5	-0,787	0,216
SZER	1222,5	632,5	1262,5	592,5	-0,2349	0,407
ZDOL	1175,0	680,0	1310,0	545,0	-0,7929	0,214
POGO	1258,5	596,5	1226,5	628,5	-0,1879	0,425
CZYS	1345,5	509,5	1139,5	715,5	-1,2098	0,113
ODWA	1194,0	661,0	1291,0	564,0	-0,5697	0,284
PRZE	1482,0	373,0	1003,0	852,0	-2,8132	0,00245**
OPIE	1477,5	377,5	1007,5	847,5	-2,7603	0,00289**
UCZC	1152,5	702,5	1332,5	522,5	-1,0571	0,145
TWÓR	1210,0	645,0	1275,0	580,0	-0,3817	0,351
NIEZ	1042,5	812,5	1442,5	412,5	-2,3492	0,00941**
INTE	1020,5	834,5	1464,5	390,5	-2,6076	0,00456**
LOGI	1171,0	684,0	1314,0	541,0	-0,8398	0,200
MIŁO	1371,5	483,5	1113,5	741,5	-1,5152	0,0649
POŚL	1236,0	619,0	1249,0	606,0	-0,0763	0,470
GRZE	1177,5	677,5	1307,5	547,5	-0,7635	0,223
ODPO	1240,5	614,5	1244,5	610,5	-0,0235	0,491
SAMO	1242,0	613,0	1243,0	612,0	-0,0059	0,498

**p<0,01

Stwierdzono, że w populacjach ALK i ABS następujące wartości mają różne rozkłady: Umiejętność przebaczenia (p<0,01), Opiekuńczość (p<0,01), Intelaktualizm

($p < 0,01$), Niezależność ($p < 0,01$). Porównanie hierarchii wartości ostatecznych dla grupy ALC i grupy ABS przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6. Wartości instrumentalne Rokeacha - hierarchia wyników według median i średnich

Grupa ALK, N=35						Grupa ABS, N=35					
zmienna	Me	Mo	m	m	s	zmienna	Me	Mo	m	m	s
UCZC	1	1	3,37	3,37	4,12	UCZC	2	1	3,06	2,72	
MIŁO	4	1	5,60	5,60	4,53	MIŁO	3	1	4,34	4,13	
NIEZ	6**	2	6,49	6,49	4,19	PRZE	6**	2	7,49	4,64	
ODWA	6	11	7,40	7,40	4,67	ODWA	6	5	7,86	4,42	
ODPO	8	3	7,40	7,40	3,85	ODPO	7	7	7,49	3,81	
TWÓR	8	8	8,09	8,09	4,73	TWÓR	8	8	8,49	4,47	
SZER	9	9	8,43	8,43	4,43	POGO	8	5	8,51	4,64	
ZDOL	9	4	8,43	8,43	4,45	SZER	9	10	8,63	4,75	
POGO	9	11	8,69	8,69	4,27	NIEZ	9**	3	9,06	4,98	
SAMO	9	6	10,09	10,09	4,21	ZDOL	10	13	9,26	4,05	
LOGI	11	3	9,63	9,63	4,66	SAMO	10	10	9,80	3,98	
INTE	11**	12	10,60	10,60	4,62	LOGI	10	15	10,77	4,47	
PRZE	11**	14	10,63	10,63	4,48	OPIE	11**	14	10,23	4,39	
AMBI	12	13	11,09	11,09	4,59	CZYS	12	4	11,06	4,86	
GRZE	14	17	12,51	12,51	5,17	AMBI	12	9	12,09	3,96	
CZYS	14	15	12,57	12,57	3,89	INTE	14**	14	13,34	3,85	
OPIE	14**	15	13,06	13,06	4,04	GRZE	16	17	13,97	4,06	
POŚL	17	18	16,46	16,46	2,37	POŚL	17	18	16,09	2,83	

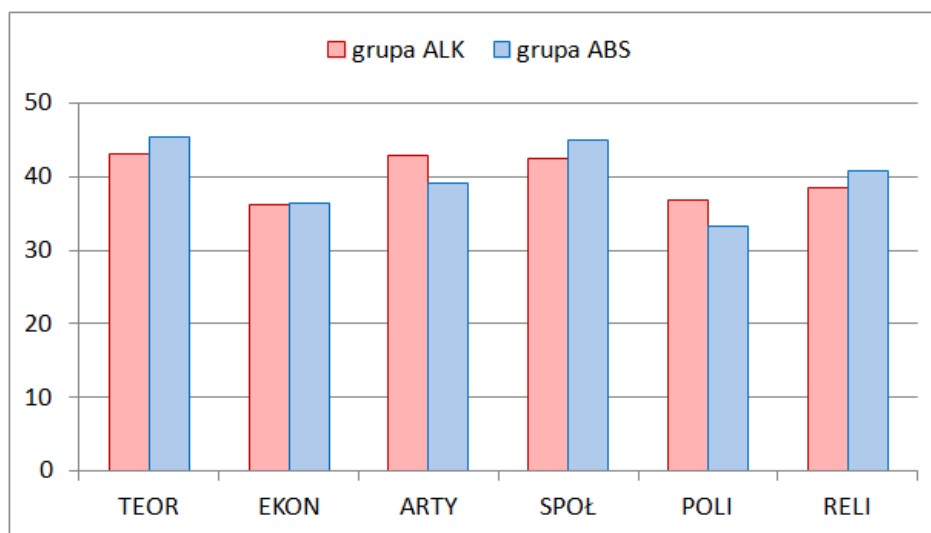
Osoby nadużywające alkoholu cenią wyżej, niż osoby niepijące, następujące wartości: „Intelektualizm” (inteligentny, myślący) oraz „Niezależność” (nie podporządkowany nikomu, samodzielny). Natomiast abstynenci cenią wyżej, niż pijący nadmiernie, „Opiekuńczość” (pomagający, niosący pomoc, praca na korzyść innych) oraz „Umiejętność przebaczenia” (gotowość do wybaczenia innym, wyrozumiałość).

3.3. Postawy wartościujące u abstynentów i u osób nadużywających alkoholu

Do ustalenia postaw wartościujących u abstynentów i osób nadużywających alkoholu wykorzystano analizę statystyczną danych, otrzymanych w wyniku badania Zeszytem Postaw Wartościujących Allporta i wsp. Przy pomocy testu Kołmogorowa-Smirnowa wykazano, że rozkłady wszystkich zmiennych mają w obu populacjach generalnych rozkłady zbliżone do rozkładów normalnych. Z rozkładów poszczególnych zmiennych wynika, że grupa abstynentów i grupa nadużywających

alkoholu nie różnią się istotnie między sobą ze względu na zmienne teoretyczne (TEOR), ekonomiczne (EKON), społeczne (SPOŁ) i religijne (RELI).

Rysunek 1. Profile wartości badanych studentów: nadużywających alkoholu i abstynentów



Test t-Studenta wykazał istotne różnice między średnimi dla postawy wartościującej artystycznej (ARTY) oraz postawy politycznej (POLI) na poziomie $p=0,05$. Badanie nie wykazało istotnych różnic pod względem następujących postaw wartościujących: teoretycznych (TEOR), ekonomicznych (EKON), społecznych (SPOŁ) i religijnych (RELI) (Tab. 7).

Tabela 7. Wartości zmiennych dla badanych studentów: nadużywających alkoholu i abstynentów, uporządkowane według malejących wartości średnich (* $p<0,05$)

Grupa ALK, N=35				Grupa ABS, N=35			
zmienna	m	s	Me	zmienna	m	s	Me
TEOR	43,1	5,97	44	TEOR	45,5	6,67	45,5
ARTY	42,9*	7,31	44	SPOŁ	45,0	6,05	43
SPOŁ	42,5	5,60	42,5	RELI	40,7	9,63	41,5
RELI	38,4	9,90	39	ARTY	39,1*	6,40	39
POLI	36,9*	6,38	37	EKON	36,4	6,90	36
EKON	36,1	8,35	35,5	POLI	33,3*	7,81	34

Uzyskany wynik oznacza, że studenci nadużywający alkoholu, w porównaniu do abstynentów, silniej przejawiają postawy wartościujące odpowiadające *typowi artystycznemu* (ARTY), którego preferowaną wartością jest forma i harmonia i piękno

oraz *typowi politycznemu*, dla którego dominującą wartością jest władza, wywierania wpływu na innych (POLI).

4. Dyskusja wyników

Wyniki otrzymane w badaniach własnych w pełni potwierdziły postawione hipotezy, tym samym są one spójne z teoriami wyjaśniającymi powstawanie uzależnienia od alkoholu oraz wynikami większości dotychczasowych badań. Tak więc, zbieżnie z postawionymi hipotezami, wykazano, że (1) abstynenci preferują wartości etyczne, społeczne, świadczące o dojrzałości i ukierunkowane na dobro innych; (2) osoby nadużywające alkoholu preferują wartości hedonistyczne i egocentryczne. Poniżej zostaną kolejno omówione wyniki w zakresie filozofii życia, hierarchii wartości i postaw wartościujących - u abstynentów i osób nadużywających alkoholu.

Jak wynika z badań własnych, młodzi mężczyźni nadużywający alkoholu i abstynenci, różnią się między sobą preferencjami filozofii życia (sposobu życia). Młodzi mężczyźni nadużywający alkoholu, wyżej niż abstynenci, cenią dionizyjski sposób życia, w którym występuje „Nastawienie na zmysłowe i epikurejskie używanie życia” (droga IV) i „Nastawienie na beztroskie cieszenie się zdrowiem i przyjemnościami życia” (droga VIII), natomiast abstynenci wyżej cenią – buddyjskie „Nastawienie na rozumienie ludzi i okazywanie im życzliwości” (droga III) oraz prometejskie „Nastawienie na doznawanie zewnętrznego świata” (droga IX).

Uzyskane wyniki wskazują, że wybór wartości używania życia i cieszenia się przyjemnościami zmysłowymi, zawartych w filozofii dionizyjskiej (hedonistycznej) sprzyja spożywaniu alkoholu. Zarówno picie, jak i wyznawanie wartości hedonistycznych dają jedynie krótkotrwałą przyjemność. Osoby nadużywające alkoholu, jak wynika z wcześniejszych analiz, mogą być skoncentrowane bardziej na sobie przez co nie myślą i nie wychodzą poza siebie ku innym (p. Mellibruda, 1997, 1999; Frąckowiak 2015).

Osoby będące abstynentami, niżej niż pijący, cenią drogi będące wyrazem filozofii dionizyjskiej, natomiast wyżej preferują wartości prometejskie (droga IX) i buddyjskie (droga III). Charakteryzują się one otwartością na to co przynosi świat i życzliwością dla ludzi. Zgodnie z teorią Dąbrowskiego (1975) osoby będące całkowicie wolne od nadużywania alkoholu są empatyczne, świadome siebie i

świata, a więc wybór drogi IX i III przez abstynentów należy rozumieć jako wyraz i potwierdzenie tych cech.

Przeprowadzone badania wykazały, że hierarchia wartości u młodych mężczyzn nadużywających alkoholu różni się w sposób istotny od hierarchii wartości abstynentów. Istotne różnice dotyczą dwunastu wartości. Wyniki badań własnych pokrywają się w wielu punktach z wynikami badań Tolera (1975). Z 15 istotnych różnic, stwierdzonych przez Tolera, wyniki pokrywają się w stosunku do 8 z 12 wartości, stwierdzonych w badaniach własnych (Pokój na świecie, Równość, Trwałość życia rodzinnego, Bezpieczeństwo narodowe, Opiekuńczość, Ekscytujące życie, Przyjemność, Szczęście). Różnice mogą wynikać z odmienności kulturowych (związanych z miejscem i czasem przeprowadzenia tych badań).

W porównaniu z innymi badaniami, niespójności są nieco większe, co można wytłumaczyć użyciem różnych narzędzi lub dobozem innych grup badawczych. Wiele z badań zostało przeprowadzonych na osobach leczonych (grupy AA), u których mogło dojść już do zmian w hierarchii wartości w efekcie terapii. Badania pokazują, że osoby nadużywające alkoholu przed podjęciem leczenia preferują wartości egocentryczne. Po podjęciu leczenia następuje u nich zmiana wartości z egocentrycznych na etyczne (Eckhardt 1967), Maxwell (1984) również potwierdził tę zmianę preferencji wartości u osób leczących się z nadużywania alkoholu. Podobne wyniki otrzymali Brown i in. (1986).

Młodzi mężczyźni nadużywający alkoholu cenią wyżej, niż abstynenci, wartości związane z *natychmiastową gratyfikacją* (Wygoda życia, Życie ekscytujące, Przyjemność). Może to mieć związek m.in. z niedojrzałością emocjonalną i/lub zwiększoną potrzebą stymulacji (p. teorie, Mellibruda, 1999; Frackowiak 2015). Omawiane tu wartości mają charakter hedonistyczny (p. 3.1 i 4.1).

Jak wynika z badań własnych, mężczyźni nadużywający alkoholu cenią niżej niż abstynenci, wartości związane z *orientacją społeczną* (Pokój na świecie, Równość i Bezpieczeństwo narodowe) oraz wartości związane z *moralnością religijną* (Umiejętność przebaczenia i Opiekuńczość). Wymienione wartości są wartościami szerszymi, które przekraczają własne JA i ukierunkowują na dobro drugiego człowieka. Są wartościami wyższymi i do ich realizacji potrzeba dojrzałości i umiejętności wychodzenia poza siebie i swoje bezpieczeństwo, ku innym. Osoby z powodu swej niedojrzałości, skupiają się na sobie samych, pragnąc zapewnienia bezpieczeństwa i opieki (p. May, 2016). Nie potrafią wyjść poza siebie, realizując wartości na rzecz drugiego człowieka i większej społeczności. Brak zaś realizowania

tych wartości szerszych sprzyja nadużywaniu alkoholu (p. koncepcje, Mellibruda, 1999, Pospiszyl, 2008, i in.). Natomiast, zgodnie z teorią Dąbrowskiego (1975) osoby, które są wolne od nadużywania alkoholu, mają dużą świadomość społeczną, empatię, są zdolne do tworzenia miłości, przyjaźni, są odpowiedzialne, samoświadome i autentyczne.

Osoby nadmiernie pijące wysoko cenią *wartości kompetencyjne* (Niezależność i Intelktualizm), związane z dobrem osobistym. „Intelktualizm” (inteligencja) „Niezależność” (nie podporządkowany nikomu, liczenie na siebie). W kontekście innych wyników, można założyć, że badani rozumieją tę wartość jako pragnienie wyzwolenia się od problemów i obowiązków życia dorosłego, odpowiedzialnego. Wskazuje na to jednoczesna wysoka preferencja wartości związanych z natychmiastową gratyfikacją oraz niska – z wartościami społecznymi (np. Bezpieczeństwo narodowe) i moralnością religijną (Opiekuńczość, Umiejętność wybaczenia) (por. Karpowicz, 2003; Dziewiecki, 1998).

Młodzi mężczyźni nadużywający alkoholu i abstynenci pod względem typów wartościujących różnią się istotnie dwoma - artystycznym i politycznym. Osoby nadużywające alkohol wyżej cenią sobie wartości związane z tymi dwoma typami człowieka, niż abstynenci. Typ człowieka estetycznego skupia się na pięknie, istotne są dla niego emocje, wzruszenia. Chce wyrażać siebie w sposób estetyczny. Natomiast typ człowieka politycznego ceni sobie władzę, siłę, kierowanie innymi. Istotne są dla niego witalność i energia życiowa. Jest skoncentrowany na swoim JA. Wynik ten jest spójny z pozostałymi otrzymanymi w badaniach. Osoby nadużywające alkohol są nastawione na siebie, na wartości egocentryczne, życie ekscytujące-emocjonalne, pełne wrażeń. Natomiast dla abstynentów podobne postawy i wartości są mniej atrakcyjne, cenią oni bardziej wartości społeczne, etyczne. Należy przyjąć, że osoby te są bardziej odpowiedzialne, mają dużą świadomość społeczną i nie są nastawione tylko na siebie, lecz także na otaczający je świat w sposób empatyczny, pełen miłości i przyjaźni. Wynik ten jest spójny z wynikami wcześniejszych badań (omówionymi powyżej) oraz z koncepcjami teoretycznymi (p. Jędrzejko i in., 2009).

5. Podsumowanie wyników i implikacje praktyczne

Na podstawie otrzymanych wyników badań można stwierdzić, że osoby nadużywające alkoholu, w większym stopniu niż osoby niepijące, są nastawione na

„zmysłowe i epikurejskie używanie życia” (droga IV) oraz „beztroskie cieszenie się zdrowiem i przyjemnościami życia” (droga VIII). Zgodnie z pełnym opisem drogi IV, osoby nadużywające alkoholu, bardziej niż osoby niepijące uważają, że: „Życia należy używać, używać zmysłowo, z oddaniem i upodobaniem. Nie należy dążyć do kierowania biegiem spraw świata i społeczeństwa lub życiem innych, lecz do tego, aby mieć umysł i serce otwarte i wrażliwe na świat rzeczy i ludzi i cieszyć się nimi. Życie to raczej wesołe święto karnawałowe, aniżeli warsztat pracy, czy szkoła dyscypliny moralnej. Zdać się na jej fale, poddać się oddziaływaniu ludzi i rzeczy, to ważniejsze niż działać lub spełniać dobre uczynki. Ten rodzaj użycia wymaga jednak takiego skoncentrowania się na sobie, aby można było żywo odczuwać wszystko, co się dzieje i być zawsze przygotowanym na nowe zdarzenia. W związku z tym należy unikać zaplatania się w trudności życiowe, nie uzależniać się od nikogo i od niczego, nie być skłonny do poświęceń. Trzeba wiele przebywać w samotności, mieć czas na rozmyślenia i poznawanie siebie. Dobre życie wymaga zarówno samotności, jak i współżycia z ludźmi”. Ponadto, zgodnie z opisem preferowanej drogi VIII, nadużywający alkoholu, są zdania, że „Uczucie przyjemności powinno nadawać życiu jego zasadniczą barwę. Nie chodzi tu o gorączkowe poszukiwanie intensywnych, podniecających uciech, lecz o tę przyjemność, jaką dają rzeczy proste oraz łatwo osiągalne, przyjemność, jaką sprawia sam fakt istnienia, przyjemne otoczenie, smaczne jedzenie, rozmowa z przyjaciółmi, spokojny odpoczynek, ciepłe, wygodne mieszkanie, miękkie fotele i łóżka, kuchnia dobrze zaopatrzona, drzwi otwarte gościnnie dla przyjaciół – oto warunki w jakich powinno upływać życie. Mięśnie ciała odprężone, ruchy opanowane i powolne, oddech spokojny, całe ciało chętne do drzemki i do odpoczynku, wdzięczne światu, że je żywi. Pobudzające do działania ambicje i fanatyzm ascetycznych ideałów, to cechy ludzi niezadowolonych, którzy utracili zdolność unoszenia się na fali prostych, beztroskich, zdrowych przyjemności” (opis według autoryzowanego przekładu, za: Siek, 1983, s. 428-433).

Na podstawie otrzymanych wyników badań można stwierdzić, że abstynenci, w większym stopniu niż osoby nadużywające alkoholu, cenią sposób życia nastawiony na „rozumienie ludzi i okazywanie im życzliwości” (droga III) oraz na „doznawanie zewnętrznego świata” (droga IX). Zgodnie z pełnym opisem drogi III, abstynenci, bardziej niż osoby nadużywające alkoholu, uważają, że: „Głównym elementem życia jest życzliwe zainteresowanie bliźnimi. Miłość powinna być najważniejszą sprawą życia; miłość nie narzucająca się i pozbawiona chęci wyzyskiwania bliźnich dla własnych celów. Należy hamować żądzę posiadania i namiętności seksualne, nie dążyć do władzy nad ludźmi i rzeczami, unikać nadmiernego kultu intelektu i przesadnego zajmowania

się własną osobą. Wszystko to, bowiem utrudnia złączenie ludzi pełną zrozumienia miłością, która jedynie nadaje sens życiu. Postawa agresywna stępiła naszą wrażliwość na te siły osobowości, od których zależy jej rzeczywisty rozwój. Dlatego też każdy powinien starać się oczyścić wewnątrz, nie podkreślać własnego ja, być chłonnym, czynnym i pełnym zrozumienia dla innych". Ponadto, abstynenci - zgodnie z opisem preferowanej przez nich drogi IX - uważają, że „Chłonność powinna tu być nutą, która nadaje ton życiu. To co w życiu jest dobre, przychodzi samo, nie szukane. Nie znajdziemy tego w zdecydowanej działalności, ani też w folgowaniu pożądanym zmysłowym. Nie osiągniemy przez włączenie się w wir życia społecznego. Nie potrafimy przekazać innym nawet gdybyśmy najbardziej starali się im pomóc. Nie osiągniemy też tego przez znojnny wysiłek umysłowy, przychodzi raczej nie szukane, kiedy bariery wewnętrzne oddzielające nas od świata są podniesione. Gdy przestaliśmy stawiać życiu wymagania i trwamy w spokojnym, chłodnym oczekiwaniu, stajemy wówczas otworem dla tych sił, które żywią i kształtują naszego ducha; dzięki tym siłom zaznajamamy uczucia radości i spokoju. Kiedy wśród drzew, pod otwartym niebem wstuchamy się samotnie w głosy natury, kiedy opanowuje nas spokój i chłonne oczekiwanie, wtedy mądrość, która nas otacza przeniknąć może do wnętrza naszej istoty” (opis według autoryzowanego przekładu, za: Siek, 1983, s. 428-433).

Posługując się klasyfikacją, wynikającą z analizy czynnikowej testu RVS (Rokeach, 1973, s. 47), należy stwierdzić, że mężczyźni nadużywający alkoholu – w porównaniu do abstynentów - wyżej cenią wartości związane z *natychmiastową gratyfikacją* (Wygoda życia, Życie ekscytujące, Przyjemność) oraz *wartości kompetencyjne, osobiste* (Niezależność i Intelaktualizm). Natomiast niżej cenią wartości związane z *orientacją społeczną* (Pokój na świecie, Równość i Bezpieczeństwo narodowe) oraz wartości związane z *moralnością religijną* (Umiejętność przebaczenia i Opiekuńczość). Ponadto mężczyźni nadużywający alkoholu, niżej niż abstynenci, cenią wartość „Trwałość życia rodzinnego” (uczestnictwo w miłości, troska o najbliższych), natomiast wyżej cenią wartość „Szczęście” (zadowolenie osobiste).

Badanie wykazało, że mężczyźni nadużywający alkoholu, przejawiają silniej, niż abstynenci, postawy wartościujące, odpowiadające *typowi artystycznemu i politycznemu*. Typ artystyczny (estetyczny) polega na tym, że „usiłuje on wszystkim przeżywanym przez siebie wartościom nadawać pewien wyraz, nacisk leży po stronie wzruszeniowej. Człowiek estetyczny jest niechętnie ustosunkowany do ścisłej pojęciowej wiedzy, albowiem pojęcia niszczą cenną dla człowieka estetycznego pogłębienie. Wartości społeczne i ekonomiczne nie przemawiają do duszy człowieka estetycznego. Podstawą obcowania z drugimi jest to, czy ktoś jest interesujący, a nie realny splot interesów”,

natomiast typ polityczny charakteryzuje się „akcentowaniem własnego ja, witalnością i energią życiową. Człowiek ten pragnie mocy, która ujawnia się przede wszystkim w kontaktach z drugimi. Charakteryzuje go tendencja do panowania nad drugimi, do kierowania nimi. Poznanie jest dla człowieka władczego środkiem do panowania. W tym sensie wiedza jest dla niego siłą. Usiłuje on poznać istotę motywów kierujących postępowaniem człowieka, przy czym skłonny jest podejrzewać go o motywy niskie. Mniema on, iż za pewną cenę można kupić każdego człowieka. Pozytywne działanie dla drugich łączy się u niego zawsze z panowaniem nad nimi” (opis typów wartościujących, za: Siek 1983, str. 434-435).

Z przedstawionej powyżej charakterystyki osób nadużywających alkoholu wynika, że czynnikami ryzyka nadmiernego picia alkoholu może być preferowanie wartości hedonistycznych, życia nastawionego na szukanie przyjemnych wrażeń i doznań, skoncentrowanie się na sobie, nie bycie skłonny do poświęceń, dążenie przede wszystkim do celów własnych, w tym - do *natychmiastowej gratyfikacji*, nieinteresowanie się wartościami ponadosobistymi, wykraczającymi poza samego siebie („Pokój na świecie”, „Bezpieczeństwo narodowe”), przedkładanie dobra osobistego, własnych celów nad dobro ogółu; niecenienie wartości, które wymagają wyrzeczeń (niesienie pomocy, wybaczenie) czy *odroczonej gratyfikacji*.

Warto wykorzystać wyniki powyższych badań konstruując działania terapeutyczne oraz profilaktyczne i edukacyjne. Zgodnie z wynikami otrzymanymi dla abstynentów, kształtowanie postaw sprzyjających trzeźwości, powinno polegać na rozwijaniu wartości związanych z *moralnością religijną* (gotowości do pomagania innym i umiejętności wybaczenia), uczeniu umiejętności „*uczestnictwa w miłości*” (troska o najbliższych, wartość: „Trwałość życia rodzinnego”), rozwijaniu wartości altruistycznych, wartości ponadosobistych, wykraczających poza samego siebie, kształtowaniu skłonności do przedkładanie dobra wspólnego i cele ogólnospołeczne nad dobrem osobistym, własnymi celami oraz formowaniu zdolności do *odroczonej gratyfikacji*.

Bibliografia:

- APA (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: Fifth Edition. DSM-5*. Washington: American Psychiatric Association.
- Brzozowski, P. (1996). Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Warszawa: PTP.
- Cekiera C. (1985). *Toksykomania*, Warszawa: PWN.

- Chawla, N., Neighbors, C., Lewis, M.A., Lee, C.M., Larimer, M.E. (2007). Attitudes and perceived approval of drinking as mediators of the relationship between the importance of religion and alcohol use. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 68, 410-418.
- Cieciuch, J. (2013). *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*. Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Dąbrowski, K. (1975). *Trud istnienia*. Warszawa: Wiedza Powszechna, Seria Omega.
- Dyczewski, L. (2001). Miejsce i funkcja wartości w kulturze. W: *Kultura w kręgu wartości*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Dziewiecki, M. (1998). Rola kościoła w wychowywaniu do wolności w kontekście integralnego spojrzenia na profilaktykę i terapię uzależnień. *Studia nad Rodziną*, 2, 3, 111-122.
- Eckhardt, W. (1967). Alcoholic values and Alcoholics Anonymous. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, 28, 277-288.
- Feather, N. T. (1986). Cross-cultural studies with the Rokeach values survey: The Flinders program of research on values. *Australian Journal of Psychology*, 38, 269-283.
- Frankl, V.E. (1998). *Homo patiens. Logoterapia i jej kliniczne zastosowanie. Pluralizm nauk a jedność człowieka. Człowiek wolny*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Frąckowiak, M., Motyka, M. (2015). Zespół zależności alkoholowej: charakterystyka, fazy rozwoju, metody diagnozowania. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 96, 315-320.
- Hills, M.D. (2002). Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. *Online Readings in Psychology and Culture*, 4 (4). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040>
- Howard, P., Brown, JR., Peterson, J.H. (1990). Values and recovery from alcoholism through Alcoholics Anonymous. *Counseling & Values*, 35, 63-68.
- Jędrzejko, M., Neroj, A., Wojcieszek, K. A., Kowalewska, A. (2009). Teorie uzależnień od substancji psychoaktywnych. W: M. Jędrzejko (red.), *Współczesne teorie uzależnień od substancji psychoaktywnych* (s. 78-157). Pułtusk-Warszawa: Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora.
- Johnston, C.S. (1995). The Rokeach value survey: underlying structure and multidimensional scaling, *The Journal of Psychology*, 129, 583-597.
- Karpowicz, J. (2003). *Paradygmaty psychoterapii*. Warszawa: Eneteia.
- Kościan, A. (2011). Przyczyny i przejawy uzależnienia od alkoholu. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 4, 5-13.

- Kościuch J. (1983). Kwestionariusz Wartości Milтона Rokeacha. *Studia Philosophiae Christianae*, 19, 224-231.
- Majkowski, W. (1998). Społeczny kontekst uzależnień. *Studia nad Rodziną*, 2, 75-82.
- Martinez, J.A., Muñoz García, M.A., Sher, K.J. (2009). A new minimum legal drinking age (MLDA)? Some findings to inform the debate. *Addictive Behaviors*, 34, 407-410.
- Matuszewicz Cz. (1975). *Psychologia wartości*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Maxwell, M. A. (1984). *The AA experience*. New York: McGraw-Hill.
- May, R. (2016). *O istocie człowieka. Szkice z psychologii egzystencjalnej*. Poznań: Wydawnictwo Rebis.
- McDiarmid, L., Taku, K., Phillips, M. (2017). Posttraumatic Growth Associated With Perceived Changes in Health Values and Reduced Alcohol Use Among Bereaved College Students. *Traumatology*. Doi. 10.1037/trm0000120
- Mellibruda, J. (1997). Psycho-bio-społeczna koncepcja uzależnienia od alkoholu. *Alkoholizm i Narkomania*, 3, 28, 1-29.
- Mellibruda, J. (1999). *Psychologiczna analiza funkcjonowania alkoholików i członków ich rodzin*. Warszawa: IPZ.
- Musil, B., Rus, V. S., i Musek, J. (2009). The Rokeach value survey in comparative study of Japanese and Slovenian students: Towards the underlying structure. *Studia Psychologica*, 51, 53-68.
- Palfai, T.P., Weafer, J. (2006). College student drinking and meaning in the pursuit of life goals. *Psychology of Addictive Behaviors*, 20, 131-134.
- Patock-Peckham, J.A., Hutchinson, G.T., Cheong, J., Nagoshi, C.T. (1998). Effect of religion and religiosity on alcohol use in a college student sample. *Drug and Alcohol Dependence*, 49, 81-88.
- Poprawa, R. (2009). Proaktywność jako zasób trzeźwego życia. *Polskie Forum Psychologiczne*, 14, 46-62.
- Pospiszyl, I. (2008). *Patologie społeczne*. Warszawa: PWN.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Rokeach, M. (1981). A value approach to the prevention and reduction of drug abuse. W: T. J. Glunn, C. G. Leukefeld, J.P. Ludford (red.), *Preventing adolescent drug abuse* (NIDA Research Monograph, 47, 172-194). Rockville, MD: National Institute on Drug Abuse.

- Ryś, M. (2007). *Rodzinne uwarunkowania psychospołeczne funkcjonowania Dorosłych Dzieci Alkoholików*. Warszawa: PWN.
- Schwartz, S.H., Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550–562.
- Schwartz, S.H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519–542.
- Shim, S., Maggs, J. (2005). A Cognitive and Behavioral Hierarchical Decision-Making Model of College Students' Alcohol Consumption. *Psychology & Marketing*, 22, 649–668.
- Siek, S. (1983). *Wybrane metody badania osobowości*. Warszawa: ATK.
- Toler, C. (1975) . The personal value s of alcoholics and addicts. *Journal of Clinical Psychology*, 31, 554-557.
- Wciórka, J. (red. wyd. pol.) (2008). *Kryteria diagnostyczne według DSM-IV-TR*. Wrocław: Elsevier Urban & Partner. American Psychiatric Association.